

EN BORTGLÖMD HISTORIA

1611–1613

Ett fynd smitt av dvärgar

LAUGEN LÅG FRUSEN I HELA SIN LÄNGD och slädföret var bra och det tog bara tre dagar för Eirik Hekne och hans döttrar att ta sig från Butangen till Dovre. Året var 1611 och kärrvägarna i dalen var usla, men den istäckta älven gjorde resorna lätta och ofta muntra. De som mötte dem i snöroken trodde att systrarna satt tätt under renfällan för att hålla värmen, men de steg aldrig av när hästarna rastades, och fick de frågan om hur gamla de var svarade de att de var födda 1595 men att Halfrid föddes på sommaren och Gunhild närmare jul, och medan de nyfikna stod där och gapade för de vidare och när de kommit så långt därifrån att de inte hördes brast fadern och flickorna ut i skratt. Det var ett tveeggat skratt, livligt och med en kärna av dubbla umbäranden, liksom allt annat i deras liv, men inte lika hjärtskärande som när en av dem behövde något och den andra svarade att det bara var att gå och hämta.

De manade på hästarna norrut och i skymningen stannade de till nära Sel, på en gård där Hekne hade bekanta. Där vrickade sig flickorna ur släden och ställde sina fyra fötter på backen samtidigt. Det första de gjorde var att rätta till förklädet, så brett att det nådde runt bådas midja, innan de vaggande klev in i ett timmerhus med en extra bred säng.

Nästa dag var de uppe med solen, men den försvann när de kom till klyftan i Rosten där allt låg i skugga och bergväggarna var så otäcka att de måste ha yxats till i vrede av ett hämndlystet troll. Solen nådde aldrig ända ner, och det påstods att en

sommardag i Rosten aldrig var varmare än en kylig oktoberdag och att de enda som levde där var varelser som varken behövde eller tålde ljus. Runt om stupade bergen ner i brusande sprickor där vattnet aldrig frös och mest såg ut som fradga. Eirik drev på hästarna i branta uppførsbackar och djupsnö mellan nedstörtade stenblock. Far och hästar och döttrar och släde kom vita av frost ur vattenkaskaderna de körde igenom i ett så dånande oväsen att ingen hördes och inget behövde sägas, för det enda någon tänkte på i Rosten var hur långt det var kvar av Rosten.

Sedan planade marken ut, solen kom tillbaka och sinnet blev lättare när de fick se timmerhusen på gården Lie och välkomnades av flickornas moster. Hon hade varit med under den långdragna förlossningen i Butangen som slutat med att hennes syster dog och att kvinnorna strömmade till för att få se på den underlighet som sprattlade runt i Astrid Hekne den äldres moderblod: två tjejer som var sammanvuxna vid höften.

Dessa flickor hade nu fyllt sexton och skulle bosätta sig i en timmerstuga i backen ovanför Lie, lagom långt från folk längs en kärrväg som få använde. Stugan var nybyggd åt dem, en fin och vattentät bostad med slätyxade innerväggar som blänkte gult och luktade färsk furu, ett rum för sömn och ett för arbete. De skötte sig själva och kivades på sitt vanliga vis. När Halfrid bad Gunhild lägga mer ved på elden svarade system: «Visst, bara du bär in vattnet.»

Ända sedan de var små hade flickorna gjort släktingarna på Hekne häpna och glada genom sina vävar. I Butangen och trakterna däromkring höll man sig till traditionellt handarbete med enkla mönster, men Eirik ville ge dem den hundraåriga specialkunskap som han visste fanns längre norrut. Genom sin moster skulle de få träffa de äldsta mästarna från Bøverdalen och Lesja och byarna däremellan. Mumlande och fåordiga, kutryggiga och ofta barska, blott och enbart kvinnor, bärare av seklers nedärvda kunskaper om ull och växtfärgning och

mönster som efterlevande gett namn som skybragd och eldstygn, och som gjordes med handlag som varken kunde förmedlas via tal eller skrift utan bara genom att i veckor sitta intill och se på, och göra om och göra om.

Utän att själva känna till det var många av kvinnorna i norra Gudbrandsdalen bland de skickligaste inom Europas vävkonst. Dagarna i ända satt de vid sina vävar i en ram där varpen hängdes i lod av genomborrade stenar. I andra länder var ett sådant hantverk, genom skrånregler och emellanåt lagar, förbehållna männen, och det som norddalingarna kallade smettväv hette flamskväv nere på kontinenten. Men hur man såg på saker och ting på andra platser brydde de sig mindre om än hur det stod till på månen, och var det någon som hade invändningar blev de snart varse att en kvinna från Gudbrandsdalen, fattig som rik, inte hade för vana att göra sig underdånig utan kunde ställa till med ett rent helsike, även för män av det tålmodigaste slag.

Månad efter månad kom läromästarna till Heknesystrarna. Dagsljuset gick till att väva, kvällarna till att spinna framför brasan eftersom ullfettet mjuknade i värmen. Flickorna fick lära sig ovanliga sätt att växtfärga, och enligt hörsägen fick de i dunklet dessutom se vävar från förkristen tid, vävar som skildrade uråldriga fornnordiska sägner genom kryptiska symboler och skildringar av hamnskiftare och varelser som var hälften djur och hälften människa.

Men det där hörde till nätternas lärdomar, och nästa morgon satt flickorna åter i solens sken redo att väva bilder med kristen förkunnelse. För evigt sida vid sida med det breda, vackert broderade förklädet runt midja och lår, fingerfärdigheten synlig redan i de ständigt varierade flåtor de gjort på varandra i gryningen, och den sorg de måtte bära hade antingen inte mognat än, eller så hade de redan förlikat sig med den.

De gamla upptäckte snart hur enträget och noggrant båda arbetade. Med sin egenartade fyrhänthet slog de in trådarna

snabbare än någon annan, och alla som såg dem förstod varför ordet för väverska i trakten också betydde spindel. Dessutom la läromästarna märke till en särskild kontakt systrarna emellan. En nära kontakt i reflexerna, varje tanke tillgänglig som en skugga hos systemen; fick den ena en idé fanns den andra där för att hjälpa till med den, men blev de oense stannade allt upp och de motarbetade varandra så att ingen lyckades göra något utan att systemen hindrade eller förstörde, och de kunde förutse varandras list och motdrag och lyckades därför aldrig riktigt ge igen eller få utlopp för irritationen, det blev bara ett avigt, ilsket armslagsmål som de gamla fick avbryta för att ett påbörjat vackert arbete inte skulle bli förstört.

Tidigare hade flickorna sällan gjort egna mönster, och den gåtfullhet de skulle bli kända för och som nådde sin fulländning i själva *Hekneväven* – en avbildning av Skrapenatta, den kända domedagen när Jordan skulle skrapas ner till själva urberget och både levande och döda ställas till doms – den hade fortfarande inte kommit till dem. De vävde de tre vise männen och de visa och fåvitska jungfrurna vintern igenom, och 1612 gladdes de åt att våren och sommaren kom, en sommar som höll i sig som bäst ännu en söndag sent i augusti.

En söndag som kom att gå till historien. Om händelserna inträffat en lördag hade allt blivit på ett annat sätt, för på söndagarna samlades byborna i kyrkan. Alla utom två systrar som på grund av sitt lyte inte ville delta i sammankomster.

Därför var de inte med när Dovres länsman gjorde det fullkomligt otänkbara när han stegade in och avbröt mässan, och inte bara det, han la inte ifrån sig stridsyxan i vapenhuset utan bar med sig den fram till predikstolen där han tre gånger slog skافتet i golvet och kungjorde att landet befann sig i krig. Från och med nu.

En trupp på flera hundra skotska legosoldater hade gått iland i Romsdalen och passerat Lesjas byar på väg mot Dovre, och länsman sa att nu skickades budkavlar åt norr och söder i

dalgången och ut i alla förgreningar. Prästen förklarade mässfall och kyrkan tömdes på folk, och samma dag fick varje gård ge ifrån sig en knekt, och nere i dalen lämnades gård efter gård öde när invånarna flydde upp till sätrarna och bara lät en tjudrad kalv stå ensam kvar. Alla visste att soldater på den tiden tvingade till sig mat och husrum och kvinnor, men det ryktades att dessa skottar gick i självaste djävulens ledband och dödade allt i sin väg och brände ner husen som människor flytt från, de hade hundar som högg rymlingar i slamsor och kapade klövar på mjölkdjur och lät dem blödande stappla omkring för skojs skull; därför var det bästa att tjudra en kalv på gårdsplan och lämna dörrarna olåsta i hopp om att det skulle finnas tillräckligt med mat och husrum för att gården skulle skonas.

Hekneflickorna stannade kvar. Om det var för att skydda en dyrbar väv, för att deras långsamma rörelser gjorde dem till ett lätt offer om fienden följde efter mot sätrarna, eller helt enkelt för att de inte *ville* fly, av skäl de kanske redan då förutsett – det var det ingen som stod dem tillräckligt nära för att veta.

En bullrig skara på mer än trehundra man gick genom Dovre dagen därpå. Först hundarna, sedan officerarna till häst med hjälmar och dubbla pistoler och sablar, resten var ett brokigt släptåg av vana fotsoldater och unga pojkar, därefter några få kvinnor och vapensmeder och sadelmakare, och en svans av garvade veteraner som manade på efterslänrarna.

Soldaterna tog den lilla kärrvägen en bit upp på dalsidan, varpå de snart var alldeles utanför Heknesystrarnas stuga. De måste ha hört trampet av soldater och hästar och det höga sorlet. Följet hade nästan hunnit förbi när en officer höll in sin häst och skrek något. Två unga män fick var sitt svärd, steg ur truppen och närmade sig timmerstugan medan följet väntade.

De klampade in utan att knacka.

Stannade förvånansvärt länge.

Så länge att officeren var nära att skicka in några efter dem,

men då kom de ut med sänkta svärd och läderpåsar fulla av dricksvatten.

Vad de fyra i Heknestugan sagt till varandra den där dagen var det bara de själva som visste. Säkert är att soldater är nervösa och ofta rädda, och man kan tänka sig att de först började undra om det var *nornor* som satt vid väven, ödesgudinnor som spann livstrådar till var och en av människorna, för de gamla fornnordiska sagorna frodades på öarna de kom från.

Något som dessutom måste ha överraskat dem var att de förstod varandras språk. Officerarna var skottar, men soldaterna kom från Orkney och Shetland, som varit norska bosättningar i över 600 år och där fornnordiskt tal fortfarande var vanligt trots att öarna sedan en tid tillhörde Skottland.

Truppen drog vidare och slog samma kväll läger i Kråkvolden, en timmes marsch söder om Heknegården, och de tände eldar och började dricka och ta ryggtag, seder nedärvda från norska förfäder.

Vad ingen norrman visste var att soldaterna inte alls hade för avsikt att erövra Norge. De skulle vidare till Sverige och bli legosoldater åt den svenske kungen i Kalmarkriget. De hade varken bränt eller dödat längs vägen, men ryktet om att de var ofolk gynnade dem. Saken var nämligen den att nästan varenda soldat var obehäpnad och att det bara var några få som tidigare varit i strid: de flesta var tvångsrekryterade, några köpta ur fångelser, andra bara medtvingade.

Härföraren hette Ramsay, och under honom verkade överste Sinclair som varje morgon brände krut i handflatan för att tyda dagens faror genom hur röken formades. Inte för att de fruktade norrmännen. De marscherade genom Norge för att det inte var lika riskabelt som att segla över Skagerack. Norge var ett fattigt och eländigt land, karga ödemarker och magra människor som gömde sig vid blotta åsynen av en främling, det hade ju färden fram till dess bevisat, inte sant? Inga fiender i sikte!

Men nyheter spreds långsamt på den tiden, och vad Ramsay och Sinclair inte visste var att kung Kristian i Köpenhamn knappt åtta år tidigare hade tappat intresset för att använda legosoldater för att försvara det väglösa och väderutsatta landet i norr och istället upprätthöll ordningen genom *ledning*, en värnplikt som inte bara tvingade bönderna att ställa upp som soldater, varje gård var dessutom beordrad att äga ett gevär. Varningar utfärdades genom att skicka budkavlar enligt fasta ruttor, de kallades härpilar och var svartbrända i ena änden och försedda med en liten krok i den andra, en påminnelse om att den bonde som struntade i ledningen skulle hängas från nocken på sin egen gård medan hus och hem sattes i brand omkring honom.

Så soldaterna, de rustade sig.

Redan nästa tisdag hade härpilarna nått minsta avkrok i Gudbrandsdalen, och femhundra bondesoldater hade samlats en dagsmarsch söder om skottarna, i Kringen där berget stupade rakt ner i Laugen och en slingrande stig var den enda möjliga passagen. På onsdagen nådde skottarna denna skärningspunkt och stigen var så smal att de inte kunde gå i bredd, och när följet sträcktes ut i hela sin längd ljöd ett skott, och överste Sinclair föll. Det som träffat honom i pannan var en jackknapp av arvsilver, tuggad till en rund kula och skjuten från en nästan två meter lång hjullåsbössa, avlossad av en skytt från Ringeby, en man som visste att det bara var silver som kunde dräpa den som stod i kontakt med djävulen, och den enda trösten för Sinclair var att han under de sekler som följde skulle räknas som skottarnas härförare eftersom han red främst.

Skottarna blev attackerade ovanifrån av gevär och spett och långyxor. Tre timmar senare var hälften av legosoldaterna döda. Bara ett fåtal norrmän föll. De överlevande fördes söderut och spärrades in i en lada. Länsman gav order om att de skulle forslas ända ner till Akershus fästning och över-

lämnas till kungens folk, men det var augusti och som mest att göra, och när brännvinet skickades runt på nätterna muttrade norrmännen: att föra fångarna så långt skulle kräva en väldig mängd vakter och nödtorft och ta så lång tid att säd och hö hann ruttna på åkrarna därhemma och orsaka svältvinter, och det kunde omöjligen vara kungens tack till landets försvarare.

Nästa morgon inleddes med rymningsförsök och bråk mellan vakter och fångar, senare med bråk mellan vakter, och slutade med att fångarna fördes ut ur ladan två och två och avrättades med skott och spjut.

I tystnaden efteråt kom skammen och skräcken.

Gud hjälpe oss. Vad har vi gjort. Store Gud. Vad är det vi har gjort.

En inåtvänd rädsla. Över dårskapen som fanns i dem.

Detta kunde vi göra. Till och med jag. Till och med du.

Arton man slapp undan och tre av dem fördes till Akershus, och där nere noterade ståthållaren händelsen och pärmen stängdes. Det var en militär bragd följt av en massaker, och ingen ville bli påmind om blodbadet utanför ladan. Åttio år hann förflyta innan något mer skrevs om Skottetåget. Då fick det liv i dikter och sånger, oftast som en fullt ut hjältemodig händelse. Ett undantag var en visa som snabbt föll i glömska eftersom den nämnde massakern. En vers handlade om en ung pojke som blev förskonad. Han slet sig fri för att själv gå mot spjutet, medan han på norska sa:

När Gud skall samla och räkna oss döda, tänk då på mig som vän till Halfrid Hekne.

DET MÅ VARA TILLÅTET ATT TRO att det var samma pojke som tog sig norröver till Lie några dagar efter slaget. Han hade ett fult skärsår och sa att han kunde arbeta gratis mot att de höll med maten. Hans bror hade dödats vid Kringen, de var fattigfolk från Hebriderna som hade sökt arbete på Shetland när officerarna kom och tvingade dem med sig, något som de

varken hade lov eller rätt till, men de hade vapen och det hade pojarna inte. Pojken blev trodd och fick gå med lie och yxa och grep och spade. Varje dag bar han vatten och ved och mat till Heknestugan, men riktigt vad som hände försommaren därpå är oklart. Flickornas moster lyckades hålla händelsen borta från skvallret, och den enda utanför norrdalen som fick historien återberättad var Eirik Hekne när han vid juletid kom dit för att hämta hem sina flickor, och då var såret nästan läkt. Åtminstone det sår som kunde blöda.

Mostern sa att de hade hört skrik från Heknestugan, skrik från båda flickorna, så gälla och ihärdiga att det hördes ända ner till gården. De sprang upp och hittade flickorna blodiga och rädda, men de ville inte berätta vad det var som hade hänt, annat än att de skurit sig och att ingen annan skulle lastas. Uppståndelsen var stor och såret svårt att förbinda, och inte förrän på eftermiddagen upptäcktes det att den skotske pojken var borta, han hade stulit med sig mat så det räckte för att ta sig till kusten, men det märkliga var de tydliga spåren av att han återvänt till härbret och lagt tillbaka en del mat, och det uppfattades som ett tecken på att han hade packat för två och sedan övergivit såväl planerna som den andra rymlingen.

Såret läkte dåligt och flickorna låg länge i feber, och att de över huvud taget överlevde ansågs bero på att de hade skurit sig med samma kniv som de använde i vävningen och hade fått av en kvinna från Bøverdalen. Den ansågs inte bara vara jordfunnen, alltså tappad på barmark och återfunnen när den glömts bort, den kunde dessutom bli lika vass som knivarna gårdsfolket kallade *dvärgsmidda*, alltså glödgade och smidda av de underjordiska. Sådana knivar fanns det i varje by, och de skickades runt för att bota såväl sjuka djur som människor, och mostern menade att flickornas liv gick att rädda för att kniven var dvärgsmidd.

Efter detta infann sig en annan sorts tystnad mellan systrarna. För första gången började de göra vävar var för sig, och de

första två skulle visst skildra synerna de haft under feberyran. Somliga trodde att pojken hade kommit tillbaka en natt och gett Halfrid något, något som hon sedan höll av mer än något annat men som ingen fick veta vad det var. Deras far skjutsade hem dem, och under isen de färdades över strömmade Laugen mot havet med ännu en hemlighet från Gudbrandsdalen.

TILLBAKA I BUTANGEN flyttade de in i det nybyggda tvåvåningshuset på Hekne. De satte upp en egen varptyngd väv för ett arbete de höll på med livet ut. *Hekneväven* skänktes till kyrkan när de dog, och var deras mest välgjorda och gåtfulla arbete. Senare, när Systerklockorna gjutits och blivit uppkallade efter dem, började folk ana varifrån kraften i de båda klockornas oskiljaktighet kom, för på samma sätt som flickorna varit oskiljaktiga var också klockorna det. Men vilken längtan efter att ge sig av som rymdes i det oskiljaktiga var inte lätt att förstå, för andra än dem som visste vad som hade hänt i norddalen. Därför var det inte heller många som förstod vilka krafter som frigjordes vid Heknesystrarnas dödsläger, när Gunhild knäppte Halfrids händer i sina och sa:

«Du skall ränne vidt å je skall ränne trångt å når wäwen er wowen kummer wi åter.»